

تاریخ محرمانهٔ سیا در ایران؛ اسناد سیا در مورد کودتای ۲۸ مرداد

اسناد مربوط به کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ همچنان از نظر روشن شدن مسائل مربوط به این تحول مهم، حایز اهمیت است. از این رو اسناد سازمان سیا که خود مجری کودتا بوده، نیازمند توجه بیشتری است. برخی از این اسناد چندی قبل در چارچوب قانون مربوط به انتشار اسناد دولتی در آمریکا، در معرض دید عموم قرار گرفت. این اسناد در واقع بیانگر گوشه‌هایی از تاریخ محرمانه سیا در ایران است. اسناد مربوط به عملیات *Trajax* نقش آمریکایی‌ها و انگلیسی‌ها در طراحی و اجرای کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ / اوت ۱۹۵۳ علیه دکتر مصدق را تشریح می‌کند. این اسناد یک مجموعهٔ ۲۰۰ برگی را شامل می‌شود و توسط «دونالد وایلبر» در ماه مارس ۱۹۵۴ نوشته شده است و در واقع گزارش بعد از عملیات می‌باشد. وایلبر خودش یکی از مسؤولان طراحی این عملیات در ایران بوده و این گزارش را براساس اطلاعات شخصی خودش، تلگراف‌های رمز مبادله شده میان بخش‌های مختلف سیا در صحنهٔ عملیات و نیز مصاحبه‌های انجام شده با مأموران عامل کودتا تهیه کرده است. با توجه به این که بیشترین اسناد محرمانهٔ سیا در مورد کودتا، در عملیات پاکسازی آرشیو سیا در دهه ۱۹۶۰ به دستور «جیمز و ولفی» رئیس وقت این سازمان، نابود شده است، این مجموعه سند، اهمیت بیشتری پیدا می‌کند. این در حالی است که براساس تحقیق به عمل آمده توسط آرشیو ملی آمریکا که در سال ۲۰۰۰ منتشر شد، در فاصله سال‌های ۱۹۵۹ تا ۱۹۶۳ هیچ برنامه‌ای از قبل تعیین شده‌ای برای پاکسازی آرشیو وجود نداشته و نابودی اسناد کودتای ۲۸ مرداد در آرشیو سیا، در ظاهر با یک دستور فردی بدون مجوز صورت گرفته است. همچنین براساس اعلام سازمان سیا، هنوز هزار

برگ سند محرمانه مربوط به این کودتا در آرشیو سیا نگهداری می‌شود که تاکنون در اختیار عموم قرار نگرفته است. گزارش ۲۰۰ صفحه‌ای وایلبر، شامل این بخش‌ها می‌شود:

۱. خلاصه گزارش ۲. اقدامات اولیه برای طراحی کودتا ۳. تثبیت برنامه کودتا ۴. اجرایی کردن تصمیمات اتخاذ شده ۵. توجیه شاه ۶. حرکت اولیه ۷. شکست‌های احتمالی ۸. موفقیت شاه ۹. گزارش به لندن ۱۰. درس‌هایی که باید از عملیات انجام شده، گرفت ۱۱. ضمیمه A: برنامه اولیه طرح کودتا Tprajax که در اول ژوئن ۱۹۵۳ از «نیکوزیا» تلگراف شده است ۱۲. ضمیمه B: طرح اولیه لندن برای این عملیات ۱۳. ضمیمه C: یادداشت وزارت خارجه انگلیس به تاریخ ۲۲ جولای ۱۹۵۳ از «مکینز» سفیر انگلیس، به «اسمیت» دستیار وزیر ۱۴. ضمیمه D: گزارش مربوط به جنبه‌های نظامی طرح کودتا ۱۵. ضمیمه E: درس‌هایی از جنبه‌های نظامی عملیات کودتا.

در خلاصه این گزارش آمده است:

«در پایان سال ۱۹۵۲ مشخص شد که دولت مصدق از دستیابی به یک توافق به منظور حل و فصل مسئله نفت با کشورهای غربی ناتوان است. همچنین به دلیل رسیدن وضعیت در ایران به شرایط خطرناک و کوشش مصدق برای کسب قدرت بیشتر، تضعیف شاه و ارتش و همکاری نزدیک مصدق با حزب توده؛ احتمال زیادی وجود دارد که ایران به اردوگاه کمونیسم و پشت پرده آهنین سقوط کند که این یک پیروزی مهم برای شوروی و یک شکست برای غرب در جنگ سرد خواهد بود. در نتیجه، هیچ اقدامی به جز انجام یک عملیات براندازی علیه مصدق، امکان بازگرداندن اوضاع به شرایط عادی را نداشت.»

عملیات Tprajax به منظور براندازی مصدق و بازگرداندن قدرت شاه و روی کار آوردن دولتی که بتواند موضوع نفت را حل و فصل کند، به اجرا درآمد. در آوریل سال ۱۹۵۳ تصمیم گرفته شد CIA با همکاری سرویس مخفی انگلستان (SIS) عملیاتی را برای براندازی مصدق طرح‌ریزی کند. طرح اولیه عملیات در دفتر سیا در قبرس تهیه و به مراکز فرماندهی سیا و سرویس مخفی انگلستان ارسال شد. طرح در ۱۰ ژوئن ۱۹۵۳ کامل شد. به دنبال آن «راجر گوریان» رئیس دفتر سیا در ایران و دو طراح این سازمان، به منظور بررسی جزئیات، در بیروت با یکدیگر ملاقات کردند. سرانجام طرح نهایی در ۱۴ ژوئن ۱۹۵۳ به لندن و مرکز سیا ارسال شد.

معرفی سند ● تاریخ محرمانه سیا در ایران؛ اسناد سیا در مورد کودتای ۲۸ مرداد/ ۲۴۳

این طرح در ۱۹ ژوئن به تأیید «کروملیت روزولت» رئیس وقت خاور نزدیک و افریقای سازمان سیا، رسید و برای وزیر خارجه و رئیس سیا ارسال شد. وزارت امورخارجه انجام عملیات را منوط به تحقق دو شرط کرد:

۱. رایه کمک‌های اقتصادی به دولت جانشین پس از کودتا؛

۲. تضمین دولت انگلیس مبنی بر این که موافقت اولیه خود را با انعقاد یک قرارداد نفت با دولت جانشین در شرایط مساوی و روحیه حسن همکاری، اعلام کند.

سرانجام در اواسط ژوئیه ۱۹۵۳ با تأیید نهایی رئیس سیا، مجوز اجرای عملیات کودتا صادر شد و زمان انجام کودتا نیمه ماه اوت تعیین شد. در همان حال، همه امکانات سیا برای انجام عملیات بسیج شد. از جمله قرار شد چندین مقاله برای آماده‌سازی افکار عمومی، در روزنامه‌های آمریکا چاپ شود.

اشاره به گزارش ۲۰۰ صفحه‌ای وایلبر، نخستین بار در مقالات مورخ ۱۶ آوریل و ۱۸ ژوئن سال ۲۰۰۰ روزنامه «نیویورک تایمز» انجام شد. قبل از آن نیز جزئیات دقیقی مربوط به کودتا به وسیله پروفیسور «مارک گسیروفسکی» در مقاله‌ای در مجله بین‌المللی مطالعات خاورمیانه در سال ۱۹۸۷ منتشر شده بود. از جمله، در مقاله اخیر بر این نکات تأکید شده بود:

۱. انگلیسی‌ها نقش بسیار مهم‌تری از آنچه که تصور می‌رفت، در انجام کودتا داشته‌اند و نقش آنان بیشتر از نقش یک همکار بوده است. از جمله اقدامات انگلیس، تأمین بخشی از هزینه کودتا و استفاده از شبکه اطلاعاتی خود بود که توسط پرادران رشیدیان هدایت می‌شد؛

۲. اسناد کودتا نشان می‌دهد که آمریکا برنامه کودتا را حتی اگر با مخالفت شاه هم روبرو می‌شد، به مرحله اجرا درمی‌آورد؛

۳. به فضل الله زاهدی و همکاران نظامی وی، مبالغ هنگفتی پول برای جلب حمایت آنان پرداخت شده بود.

مجموعه ۲۰۰ برگه اسناد نامبرده و نیز مقالات نیویورک تایمز، به وسیله شبکه اینترنت

قابل دسترسی می‌باشد.

S E C R E T

TABLE OF CONTENTS

	<u>Page</u>
HISTORIAN'S NOTE	1
SUMMARY	ii
I. PRELIMINARY STEPS	1
II. DRAFTING THE PLAN	5
III. CONSOLIDATING THE OPERATIONAL PLAN	12
IV. THE DECISIONS ARE MADE; ACTIVITY BEGINS	16
V. MOUNTING PRESSURE AGAINST THE SHAH	22
VI. THE FIRST TRY	39
VII. APPARENT FAILURE	44
VIII. "THE SHAH IS VICTORIOUS"	65
IX. REPORT TO LONDON	78
X. WHAT WAS LEARNED FROM THE OPERATION	85
 APPENDICES	
A Initial Operational Plan for TPAJAX, as Cabled from Nicosia to Headquarters on 1 June 1953	
B "London" Draft of the TPAJAX Operational Plan	
C Foreign Office Memorandum of 23 July 1953 from British Ambassador Makins to Under Secretary of State Smith	
D Report on Military Planning Aspect of TPAJAX	
E Military Critique - Lessons Learned from TPAJAX re Military Planning Aspects of Coup d'Etat	

معرفی سند ● تاریخ محرمانه سیا در ایران؛ اسناد سیا در مورد کودتای ۲۸ مرداد / ۲۴۵

CS Historical Paper
No. 208

CLANDESTINE SERVICE HISTORY

OVERTHROW OF PREMIER MOSSADEQ OF IRAN

November 1952-August 1953

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

Date written : March 1954
Date published: October 1969
Written by : Dr. Donald M.
Wilber

S E C R E T

HISTORIAN'S NOTE

This paper, entitled Overthrow of Premier Mossadeq of Iran, was written in March 1954 by Dr. Donald N. Wilber who had played an active role in the operation. The study was written because it seemed desirable to have a record of a major operation prepared while documents were readily at hand and while the memories of the personnel involved in the activity were still fresh. In addition, it was felt advisable to stress certain conclusions reached after the operation had been completed and to embody some of these in the form of recommendations applicable to future, parallel operations.

Documents pertaining to the operation described in this paper are in the Project TPAJAX files which are held by the Iran Branch of the Near East and South Asia Division.

All proper names mentioned in this paper have been checked for accuracy and completeness. A serious effort has been made to supply the first name and middle initial of each individual. The omission of any first names and middle initials indicates that such information could not be located.

Dean L. Dodge
NE Division
Historical Officer
March 1969

June 18, 2000

Editor's Note:

The C.I.A.'s history of the 1953 coup in Iran is made up of the following documents: a historian's note, a summary introduction, a lengthy narrative account written by Dr. Donald N. Wilber, and, as appendices, five planning documents he attached. On April 16, 2000, The New York Times on the Web published the introduction and several of the appendices.

The Times has now decided to publish the main body of the text after removing certain names and identifying descriptions. The editing was done after consultations with historians who believed there might be serious risk that the families of some of those named as foreign agents would face retribution in Iran.

The introductory summary and the main body of the document are inconsistent on a few dates and facts. In its reporting on the document, the Times has relied upon details presented in the main body of the text.

The table of contents provides navigation throughout the document. Each entry is linked to the relevant section of this file. The table of contents page appears at the end of each chapter and appendix.

پروشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی